

Київський університет імені Бориса Грінченка
Кафедра міжнародних відносин та міжнародного права

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
_____ О.Б.Жильцов
« 01 » 02 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АНАЛІТИЧНИЙ СЕМІНАР

(шифр і назва навчальної дисципліни)

спеціальність

055. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

інститут, факультет, відділення

Факультет права та міжнародних відносин
(назва інституту, факультету, відділення)

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни Аналітичний семінар для студентів спеціальності 055. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Розробник:

Цветков Олександр Глібович, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин.
Протокол від 31 січня 2018 року № 7.

Завідувач кафедри міжнародних відносин
та міжнародного права _____

І.В. Жалоба

А.Ю. Нашинець-Наумова

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3		Нормативна дисципліна циклу професійної та практичної підготовки
	Спеціальність 055 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії Спеціалізація «Суспільні комунікації / регіональні студії»	
Модулів	Освітній рівень: «магістр»	Рік підготовки 6-й
Змістових модулів – 6		Семестр 12-й
Загальна кількість годин – 90		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 10		Лекції 6 год.
		Семінарські 18 год.
		Модульний контроль 6 год.
		Самостійна робота 60 год.
		Індивідуальні завдання 0 год.
		Вид контролю Залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою є ознайомлення студентів з основними навичками та особливостями аналітичного аналізу суспільних процесів та національного розвитку як своєї країни, так і зарубіжжя, їх зовнішньополітичною практикою, а також оволодіння ними методологією, методами та необхідним інструментарієм дослідження політико-дипломатичних, соціально-політичних, міжнародно-економічних і бізнесових проблем в сучасному світі.

Головним завданням дисципліни є підготовка фахівців, здатних виконувати висококваліфіковану аналітичну, організаційну, дослідницьку та викладацьку роботи у сфері міжнародних відносин та зовнішньополітичної діяльності.

Інші завдання:

- систематизація знань у сфері міжнародних відносин в сучасних умовах їх глобалізації; оволодіння методами наукового аналізу спірних ситуацій;
- ознайомлення з можливостями прогностичних оцінок.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- основні закономірності, поняття та терміни сфери міжнародної політики та міжнародних відносин;
- базовий взаємозв'язок між економічними і політичними процесами та основні принципи сучасних міжнародних відносин;
- основні чинники і тенденції, які справляють вплив на розвиток міждержавних взаємостосунків.

вміти:

- здійснювати фаховий аналіз інформаційних джерел, дотримуватися правил і методики роботи з ними та науковою літературою з міжнародних відносин і зовнішньої політики;
- системно застосовувати теоретичні знання під час аналізу конкретних проблем чи конфліктних ситуацій міжнародного життя;
- відстоювати національні інтереси України на міжнародній арені;
- обґрунтовувати актуальність, наукове і практичне значення теми, обраної для дослідження.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Поняття і зміст організації наукового дослідження.

Тема 1. Поняття аналізу і проведення наукового дослідження.

Підтема, предмет і об'єкт та понятійний апарат аналітичного дослідження, як пізнавальне завдання курсу. Методологічні основи та рекомендована література.

Тема 2. Збір та обробка зовнішньополітичної інформації, підготовка на її основі політичних та психологічних портретів лідерів політичного керівництва країн.

Методика формування джерельної бази дослідження. Типологія джерел. Засоби масової інформації як джерело виявлення суспільних тенденцій. Робота з інформаційними масивами засобів масової інформації. Об'єктивність у трактуванні джерел. Визначення мети та завдань роботи при інформуванні за результатами контактних бесід.

Змістовий модуль 2. Сучасна система міжнародних відносин.

Тема 3. Міжнародні відносини та зовнішня політика держав, методологія їх дослідження і відображення.

Аналітичні підходи до розгляду формування сучасної системи міжнародних відносин, характеристики їх політико-правових, воєнних, економічних, глобально-позиційних та інших аспектів. Поняття відносин Північ – Південь, Південь – Південь тощо. Роль США у сучасних МО.

Тема 4. Регіональні виміри та великі держави в системі міжнародних відносин.

Зовнішні зносини та зовнішня політика держав. Суб'єкти, "актори" та учасники міжнародних відносин та зовнішньої політики. Внутрішні та зовнішні середовища формування

та здійснення зовнішньої політики держав. Рівні зовнішньополітичної взаємодії. Біполярні та мультиполярні моделі міжнародних відносин.

Змістовий модуль 3. Гарячі точки на сучасній мапі світу.

Тема 5. Міжнародні конфлікти глобального виміру.

Холодна війна, її вплив та наслідки у сучасних кризових відносинах держав та у політичній ситуації на світовій арені. Європа і її місце в сучасному світі. ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ і РЄ у глобальних, європейських та інших регіональних підходах до врегулювання конфліктних ситуацій.

Тема 6. Центральнo-Східноєвропейська підсистема міжнародних відносин.

Сучасні тенденції розвитку країн субрегіону. Вступ країн регіону до ЄС та НАТО: проблеми та наслідки. Геополітичні інтереси США, Росії і інших великих держав у субрегіоні.

Змістовий модуль 4. Безпековий вимір на світовій арені.

Тема 7. Поняття безпеки: глобального, міжнародного, регіонального та національного рівнів та її елементів – воєнного, економічного, екологічного та інформаційного плану.

Зовнішньополітичні концепції та процеси: реальні, гібридні та ті, що декларуються. Роль чинних та публічних політичних еліт у формуванні зовнішньополітичних курсів держав. Аналіз відповідності зовнішньополітичних доктрин акторів, очікуванням груп тиску. Геополітичні концепції та формування зовнішньополітичної діяльності. Концепція "Великої шахівниці" Зб. Бжезинського, як приклад політичного аналізу міжнародних ситуацій і розкладу «балансу сил».

Тема 8. Глобалізація і фрагментаризація в сучасних міжнародних відносинах.

Формування зовнішньополітичних стратегічних програм. Динаміка зовнішньополітичного процесу. Темпоральний час реального зовнішньополітичного процесу. Етапні структури зовнішньополітичної стратегічної програми. Ресурси забезпечення та "гранти" участі. Міри можливості та вимірювання досягнутого. Кроки стратегічної програми. Визначення "порогів допустимості" зовнішньополітичних дій.

Змістовий модуль 5. Ядерна зброя та тенденції розвитку міжнародних відносин ХХІ-го століття.

Тема 9. Міжнародні переговори, торг, загрози (метод «вбити клин» на переговорах).

Використання сили, як засобу досягнення цілей у міжнародних відносинах. Минуле з арсеналу міжнародних акторів і діючий спосіб нав'язати «свою волю» і вплинути на характер міжнародних відносин.

Тема 10. Виробка та утвердження міжнародних принципів, спрямованих на мирне врегулювання кризових ситуацій та зміцнення мір довіри.

Суверенна рівність держав. Незастосування сили або загрози силою. Непорушність кордонів. Територіальна цілісність держав. Мирне врегулювання суперечок. Невтручання у внутрішні справи. Повага прав і свобод людини і основних свобод. Рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею. Співпраця між державами. Сумлінне виконання зобов'язань за міжнародним правом і домовленостями.

Змістовий модуль 6. Нові фактори міжнародної дії на світовій арені.

Тема 11. Кібер-атаки і кібер-безпека у новітніх міжнародних відносинах.

Різноманіття трактувань міжнародної моралі. Хибне поняття про національний інтерес. Основні типи засобів. Імперська стратегія як єдність цілей і засобів. Міжнародний потенціал до врегулювання кризи. Національна або велика стратегія у відповідь.

Тема 12. Роль Росії у розпалюванні міжнародного конфлікту на території України.

Історичні паралелі проявів агресивних дій Росії на міжнародній арені. Сила і безпорадність колективних дій міжнародної спільноти щодо стримування і протидії агресору. Різноманіття трактувань міжнародної моралі. Державні та конфесійно-культурні чинники впливу у сучасній дипломатії. Основні імперативи міжнародної моралі в епоху глобалізації.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	денна форма			
		у тому числі			
	л.	с.	м.к.	с.р.	
Модуль 1					
Змістовий модуль 1. Поняття і зміст організації наукового дослідження.					
Тема 1. Поняття аналізу і проведення наукового дослідження.	2	2			
Тема 2. Збір та обробка зовнішньополітичної інформації, підготовка на її основі політичних та психологічних портретів лідерів політичного керівництва країн.	10		2		8
Разом за змістовим модулем 1	12	2	2		8
Змістовий модуль 2. Сучасна система міжнародних відносин.					
Тема 3. Міжнародні відносини та зовнішня політика держав, методологія їх дослідження і відображення.	2		2		
Тема 4. Регіональні виміри та великі держави в системі міжнародних відносин.	12	2		2	8
Разом за змістовим модулем 2	14	2	2	2	8
Змістовий модуль 3. Гарячі точки на сучасній мапі світу.					
Тема 5. Міжнародні конфлікти глобального виміру.	2	2			
Тема 6. Центральна-Східноєвропейська підсистема міжнародних відносин.	12		2	2	8
Разом за змістовим модулем 3	14	2	2	2	8
Змістовий модуль 4. Безпековий вимір на світовій арені.					
Тема 7. Поняття безпеки: глобального, міжнародного, регіонального та національного рівнів та її елементів – воєнного, економічного, екологічного та інформаційного плану.	12		2		10
Тема 8. Глобалізація і фрагментаризація в сучасних міжнародних відносинах.	8		2		6
Разом за змістовим модулем 4	20		4		16
Змістовий модуль 5. Ядерна зброя та тенденції розвитку міжнародних відносин XXI-го століття.					
Тема 9. Міжнародні переговори, торг, загрози (метод «вбити клин» на переговорах).	2		2		
Тема 10. Виробка та утвердження міжнародних принципів, спрямованих на мирне врегулювання кризових ситуацій та зміцнення мір довіри.	12		2		10
Разом за змістовим модулем 5	16		4	2	10
Змістовий модуль 6. Нові фактори міжнародної дії на світовій арені.					
Тема 11. Кібер-атаки і кібер-безпека у новітніх міжнародних відносинах.	12		2		10
Тема 12. Роль Росії у розпалюванні міжнародного конфлікту на території України.	2		2		
Разом за змістовим модулем 6	14		4		10
Усього годин	90	6	18	6	60

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1.		
1	Збір та обробка зовнішньополітичної інформації, підготовка на її основі політичних та психологічних портретів лідерів політичного керівництва країн.	2
Змістовий модуль 2.		
2	Міжнародні відносини та зовнішня політика держав, методологія їх дослідження і відображення.	2
Змістовий модуль 3.		
3	Центрально-Східноєвропейська підсистема міжнародних відносин.	2
Змістовий модуль 4.		
4	Поняття безпеки: глобального, міжнародного, регіонального та національного рівнів та її елементів – воєнного, економічного, екологічного та інформаційного плану.	2
5	Глобалізація і фрагментаризація в сучасних міжнародних відносинах.	2
Змістовий модуль 5.		
6	Міжнародні переговори, торг, загрози (метод «вбити клин» на переговорах).	2
7	Виробка та утвердження міжнародних принципів, спрямованих на мирне врегулювання кризових ситуацій та зміцнення мір довіри.	2
Змістовий модуль 6.		
8	Кібер-атаки і кібер-безпека у новітніх міжнародних відносинах.	2
9	Роль Росії у розпалюванні міжнародного конфлікту на території України.	2
	Разом	18

6. Теми лабораторних занять – не передбачено навчальним планом

7. Теми практичних занять – не передбачено навчальним планом

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Бали
Змістовий модуль 1.		8	8
1	Збір та обробка зовнішньополітичної інформації, підготовка на її основі політичних та психологічних портретів лідерів політичного керівництва країн.	8	8
Змістовий модуль 2.		8	8
2	Регіональні виміри та великі держави в системі міжнародних відносин.	8	8
Змістовий модуль 3.		8	8
3	Центрально-Східноєвропейська підсистема міжнародних відносин.	8	8
Змістовий модуль 4.		16	12
4	Поняття безпеки: глобального, міжнародного, регіонального та національного рівнів та її елементів – воєнного, економічного, екологічного та інформаційного плану.	10	12
Змістовий модуль 5.		10	12
5	. Виробка та утвердження міжнародних принципів, спрямованих на мирне врегулювання кризових ситуацій та зміцнення мір довіри.	10	12
Змістовий модуль 6.		10	12
6	Кібер-атаки і кібер-безпека у новітніх міжнародних відносинах.	10	12
	Разом	60	60

9. Індивідуальні завдання – не передбачено навчальним планом

10. Навчально-методична карта дисципліни

Аналітичний семінар

Разом: 90 год., із них: лекції – 6 год., семінарські заняття – 18 год., модульний контроль – 12 год., самостійна робота – 60 год.

Модулі (назви, бали)	1. Поняття і зміст організації наукового дослідження (14 год)	2. Сучасна система міжнародних відносин (14 год)	3. Гарячі точки на сучасній мапі світу (14)	4. Безпековий вимір на світовій арені (16)		5. Ядерна зброя та тенденції розвитку міжнародних відносин XXI-го століття (16)		6. Нові фактори міжнародної дії на світовій арені (16)	
Лекції (теми, бали)	1. Поняття аналізу і проведення наукового дослідження. (1 бал)	2. Міжнародні відносини та зовнішня політика держав, методологія їх дослідження і відображення. (1 бал)	3. Міжнародні конфлікти глобального виміру. (1 бал)						
Семінарські заняття (теми, бали)	1. Збір та обробка зовнішньополітичної інформації, підготовка на її основі політичних та психологічних портретів лідерів політичного керівництва країн. (11 балів)	2. Міжнародні відносини та зовнішня політика держав, методологія їх дослідження і відображення. (11 балів)	3. Центральнo-Східноєвропейська підсистема міжнародних відносин. (11 балів)	4. Поняття безпеки: глобального, міжнародного, регіонального та національного рівнів та її елементів – воєнного, економічного, екологічного та інформаційного плану (11 балів)	5. Глобалізація і фрагментація в сучасних міжнародних відносинах (11 балів)	6. Міжнародні переговори, торг, загрози (метод «вбити жлин» на переговорах). (11 балів)	7 Виробка та утвердження міжнародних принципів, спрямованих на мирне врегулювання кризових ситуацій та зміцнення мір довіри. (11 балів)	8. Кібер-атаки і кібер-безпека у новітніх міжнародних відносинах. (11 балів)	Роль Росії у розпалюванні міжнародного конфлікту на території України (1 балів)
СР (бали)	Самостійна робота (8 балів)	Самостійна робота (8 балів)	Самостійна робота (8балів)	Самостійна робота (16 балів)		Самостійна робота (10 балів)		Самостійна робота (10 балів)	
Поточний контроль (вид, бали)		МК 1 (25 балів)	МК 1 (25 балів)	МК 1 (25 балів)					
Підсумковий контроль	Залік								

11. Методи навчання

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

1) За джерелом інформації:

- *Словесні*: лекція (традиційна, проблемна, лекція-прес-конференція) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint-презентація), лабораторні роботи, пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні*: спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні*: вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальних матеріалів: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проєктів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

12. Методи контролю

Навчальні досягнення студентів з дисципліни оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок, розширення кількості підсумкових балів до 100.

Оцінка за кожний змістовий модуль включає бали за поточну роботу студента на практичних заняттях, за виконання індивідуальних завдань, за модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в електронному вигляді або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

- *Методи усного контролю*: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- *Методи письмового контролю*: модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, реферат.
- *Методи самоконтролю*: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- систематичність відвідування занять;
- своєчасність виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних і індивідуальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності;
- виконання тестових завдань.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти дисципліни (п. 10), де зазначено види контролю і кількість балів за видами. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та

порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано нижче у таблицях.

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ з/п	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4		Модуль 5		Модуль 6	
			Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид
1	Відвідування лекцій	1	1	1	1	1	1	1						
2	Відвідування семінарських занять	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1	2
3	Виконання завдань для самостійної роботи	5	1	8	1	8	1	8	1	12	1	12	1	12
4	Робота на семінарських заняттях	10	1	10	1	10	1	10	2	20	2	20	2	20
5	Виконання модульної контрольної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
6	Макс. кількість балів за видами поточного контролю (МВ)	-	-	45	-	45	-	45	-	59	-	59	-	59
Разом		312												
Коефіцієнт $312:100 = 3,12$														

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Викладання навчальної дисципліни забезпечується сучасними технічними засобами навчання, які побудовані на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях (мультимедійний комп'ютер, мультимедійний проектор, інтерактивний комплекс SMART Board, авторські засоби мультимедіа).

На заняттях і під час самостійної роботи студентів використовуються методичні рекомендації щодо вивчення дисципліни, ілюстративні комп'ютерні дидактичні матеріали, які розроблені на кафедрі, а саме:

- Опорні конспекти лекцій.
- Навчальні посібники.
- Робоча навчальна програма.
- Збірка контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних

- досягнень студентів.
- Презентації.

14. Рекомендована література

Базова

1. Головченко В., Дорошко М. Гібридна війна Росії проти України : історико-політичне дослідження. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 184 с.
2. Лебедева М.М., Цыганков П.А., Дробот Г.А., Слива А.И., Митева В.В., Хлопов О.А. Международные отношения. Теории. Конфликты. Движения. Организации: Уч. пособие. – М.: Инфра-М, Альфа-М, 2009. – 320 с.
3. Міжнародні відносини та зовнішня політика 1980-2000 роки. – К.: Либідь, 2001. – С. 484-541.
4. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав: Postsovieticum: навч. посіб. – К.: Знання, 2010. – 487 с.
5. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи; Національний ін-т стратегічних досліджень при Президентові України. - К.: Стилос : ПЦ „Фоліант”, 2003. - 254 с.
6. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі; Національний ін-т стратегічних досліджень. - К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. - 432 с.
7. Руценко І. П. Російсько-українська гібридна війна : погляд соціолога : монографія. – Х.: ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
8. Ткаченко В. Росія : ідентичність агресора : монографія. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2016. – 256 с.
9. Фельштинський Ю. Третя світова : Битва за Україну/ Юрій Фельштинський, Михайло Станчев. – К.: Наш Формат, 2015. – 408 с.
10. Херпен М. Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна : незасвоєні уроки минулого. – Х.: Віват, 2015. – 304 с.

Допоміжна

1. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений: Учебное пособие. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 528 с.
2. Головченко В. І., Тамм А. Є. Міжнародні відносини і зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи (середина 40-х – середина 90-х рр. XX століття) : навчальний посібник. – Харків: ІСМВ „ХК”, 2001. - 114 с.
3. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990-2000). – М.: Русское Право/Русский национальный фонд, 2001. – 720 с.
4. Системная история международных отношений в четырех томах Т.ІІІ. 1945-2003. – М.: Научно-образовательный форум по международным организациям.
5. Современные глобальные проблемы мировой политики: Учеб. пособие для студентов вузов / Под ред. Лебедевой М. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 256 с.
6. Современные международные отношения и мировая политика: Учебник / Отв. ред. А.В. Торкунова. – М.: Просвещение, 2004. – 991 с.
7. Худайкулова А. Новое в управлении международными конфликтами // <http://intertrends.ru/rubrics/analiticheskie-prizmy/journals/vyzovy-vsemirnosti/articles/novoe-v-upravlenii-mezhdunarodnymi-konfliktami>
8. Яровий В.І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підручний для вищих навчальних закладів. – К.: Генеза, 20005. – (816 с.). – С. 646-789.
9. The Pew_Research_Center. –Washington, District of Columbia, 2015 – 2018.
10. Офіційний сайт ЄС: <http://europa.eu>
11. База даних із законодавства ЄС: <http://eur-lex.europa.eu/index.htm>